

1/8 Významné prvky

Nekovy

- 1) Vodík - ${}^1_1\text{H}$ - plyn bez barvy, chuti, zápachu; v přírodě málo volný, vázaný ve sloučeninách; 3 izotopy; zapálená směs s kyslíkem (vzduchem) 2:1 je výbušná; výroba např. v Kippově přístroji (neuslechlý kov + kyselina), elektrolýza vody, kov I.A nebo II.A s vodou...; užití: sváření a řezání kovů, ztužování tuků, palivo, redukční činidlo...; sloučeniny anorganické (voda, kyseliny...), organické (uhlovodíky a jejich deriváty, cukry, tuky, bílkoviny...)
- 2) Uhlík ${}^{12}_6\text{C}$ - modifikace tuha, diamant, amorfni (beztvarý); sloučeniny - CO (jed, karboxyhemoglobin), CO_2 , H_2CO_3 , uhličitany, HCN, KCN, CS_2 ...
- 3) Křemík ${}^{28}_{14}\text{Si}$ - 2. nejrozšířenější prvek (po O); křemen, pískovec, hlína; sloučeniny SiO_2 , H_4SiO_4 , SiH_4 ...
- 4) Dusík ${}^{14}_7\text{N}$ - biogenní prvek, pro stavbu rostlin, tvorbu bílkovin, výroba frakční destilací zkapalněného vzduchu; sloučeniny: NH_3 , HNO_3 , soli (hnojiva), N_2O rajský plyn; HNO_3 - žíravina; s 3 HCl - lučavka královská
- 5) Fosfor ${}^{31}_{15}\text{P}$ - v kostech, zubech, nervech, buněčných jádrech..., 3 modifikace: bílý (prudký jed), červený (vzněcuje se při 400 °C), černý (podobný grafitu); P_2O_5 - dehydratuje, H_3PO_4 - pro výrobu léčiv, okyselování coly, sloučeniny důležité pro metabolismus (ATP...), $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$ pro hnojiva
- 6) Kyslík ${}^{16}_8\text{O}$ - nejrozšířenější prvek na Zemi; O_2 ozón O_3 , biogenní prvek, nutný pro život; výroba destilací zkapalněného vzduchu, elektrolýzou vody...; užití - desinfekce, sváření kovů, pohon raket...
- 7) Síra ${}^{32}_{16}\text{S}$ - v přírodě volná v sopkách, plynech, uhlí, vázaná v minerálech; pyrit FeS_2 , $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ (sádrovec → vypálením sádra); modifikace - prášková, jednoklonná, plastická; užití: sirné masti v kožním lékařství, síření, postříky rostlin, střešní prach...; sloučeniny: H_2S , CS_2 , sulfidy, SO_2 , H_2SO_4 (dehydratuje, hnojiva, barviva, ropa)
- 8) Halogeny - obsaženy ve většině chemických bojových látek; fluor ${}^{19}_9\text{F}$ - plasty, zubní pasty, HF leptá sklo; chlor ${}^{35}_{17}\text{Cl}$ - desinfekce pitné vody, plasty, bělení, HCl v žaludku, NaCl solení, konzervace, výroba mýdel; brom ${}^{80}_{35}\text{Br}$ - bromidy tlumí nervovou činnost; jód ${}^{127}_{53}\text{I}$ - pro správnou funkci štítné žlázy (jodidace soli), jodová tinktura
- 9) Vzácné plyny - He, Ne, Ar, Kr, Xe, Rn - získá destilací zkapalněného vzduchu; helium ${}^4_2\text{He}$ - balóny; neon ${}^{20}_{10}\text{Ne}$ - reklamy; argon ${}^{40}_{18}\text{Ar}$ - do žárovek; krypton ${}^{84}_{36}\text{Kr}$ - reklamny; xenon ${}^{131}_{54}\text{Xe}$ - fotoblesk; radon ${}^{(222)}_{86}\text{Rn}$ - léčení

Kovy a polokovy hlavních skupin

- 10) I.A skupina - nejvýznamnější sodík ${}^{23}_{11}\text{Na}$ a draslík ${}^{39}_{19}\text{K}$; velmi reaktivní, prudce rozkládají vodu, barví plamen - Na^+ oranžově, K^+ fialově; silně redukuje; výroba - elektrolýzou nasycených roztoků chloridů; NaHCO_3 jedlá soda; dusičnany pro hnojiva; soda a potaš pro mýdla a skla
- 11) II.A skupina - nejvýznamnější hořčík ${}^{24}_{12}\text{Mg}$ a vápník ${}^{40}_{20}\text{Ca}$; Ca^{2+} barví plamen cihlově červeně; v přírodě jen ve sloučeninách (vápenec, sádrovec, fluorid vápenatý); významné sloučeniny - pálené a hašené vápno (CaO , $\text{Ca}(\text{OH})_2$), ortofosforečnan vápenatý $\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$
- 12) Bór (${}^{11}_5\text{B}$) - sloučeniny: oxid boritý B_2O_3 , kyselina trihydrogenboritá H_3BO_3 (3% roztok = borová voda)
- 13) Hliník ${}^{27}_{13}\text{Al}$ - 4. nejlepší vodič (po Ag, Cu, Au); v přírodě bauxit a korund (Al_2O_3); dráty, obaly, slitiny...
- 14) Cín ${}^{119}_{50}\text{Sn}$ - měkký, stříbrolesklý nejedovatý kov, odolný vůči chemikáliím; s ↓ teploty pod 13 °C se rozpadá na šedý prášek (cínový mor - u Sn předmětů v nevytápěných místnostech); užití - obaly v potravinářství, pívni trubky, pocínování konzerv, slitina bronz (s Cu), SnS_2 pro „zlacení“
- 15) Olovo ${}^{207}_{82}\text{Pb}$ - měkký, těžký, snadno tavitelný kov, schopnost pohlcovat rtg a radioaktivní záření, páry a rozpustné sloučeniny jsou jedovaté; sloučeniny: galenit PbS , Pb_3O_4 (suřík), PbCrO_4 - chromová žluť
- 16) Arsen ${}^{75}_{33}\text{As}$ - jedovaté sloučeniny (pro hubení hlodavců)

Přechodné kovové prvky - „d“ prvky vedlejších (B) skupin

- 17) titan ${}^{48}_{22}\text{Ti}$ - nejlehčí technický kov, tvrdý, nekoroduje; chirurgické nástroje, šperky, TiO_2 titanová běloba
- 18) chrom ${}^{52}_{24}\text{Cr}$ - nekoroduje; pro metabolismus cukrů a tuků, Cr_2O_3 - zelené barvivo pro bankovky, sklo a porcelán, $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ v analytické chemii
- 19) wolfram ${}^{184}_{74}\text{W}$ - pro vlákna žárovek, rychlořezné oceli, karbidy wolframu (vidium) pro vrtáky a obrábění
- 20) mangan ${}^{55}_{25}\text{Mn}$ - tvrdý, křehký kov, reaguje až za vyšší teploty, MnO_2 (burel) - katalyzátor, černé barvivo ve sklářství; suché baterie; KMnO_4 silné oxidační a desinfekční činidlo
- 21) železo ${}^{56}_{26}\text{Fe}$ - 2. nejrozšířenější kov (po Al), technicky nejvýznamnější, známý od pravěku, koroduje; hemoglobin
- 22) kobalt ${}^{59}_{27}\text{Co}$ - pro slitiny a legované oceli
- 23) nikl ${}^{59}_{28}\text{Ni}$ - pro mince, poniklování, oceli, katalyzátor ztužování tuků, NiO: barvení skla a glazur na zeleno
- 24) platina ${}^{195}_{78}\text{Pt}$ - v přírodě ryzí; chemicky odolná, reaguje s lučavkou královskou
- 25) měď ${}^{63,5}_{29}\text{Cu}$ - používána už od starověku (slitina bronz), na vzduchu se pokrývá měděnkou; užití pro elektro, slitiny, nádoby pro chemický i potravinářský průmysl, amalgámy
- 26) stříbro ${}^{108}_{47}\text{Ag}$ - od starověku, bakteriocidní účinky, elektro, zrcadla, stříbření, šperky, foto
- 27) zlato ${}^{197}_{79}\text{Au}$ - žlutý, měkký, tažný a kujný kov, chemicky odolný; klenoty, mince, zubní lékařství, chirurgie...
- 28) zinek ${}^{65}_{30}\text{Zn}$ - nekoroduje; pro pozinkování železného plechu, galvanické pokovování, slitiny (mosaz), ZnO zinková běloba (masti, zášpy), $\text{ZnSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$ (bílá skalice)
- 29) rtuť ${}^{201}_{80}\text{Hg}$ - těžká kapalina, vypařuje se už za normální teploty, páry rtuti a rozpustné sloučeniny jsou jedovaté; teploměry, rtuťové masti v lékařství, zubní výplně (amalgámy), polarografie, HgCl_2 prudký jed

Vnitřně přechodné prvky - „prvky f“ - lanthanoidy a aktinoidy

- 30) uran (U) - v přírodě ve smolinci (uraninitu), jaderné palivo
- 31) neptunium (Np) - umělý radioaktivní kov, 1. transuran; poločas rozpadu přes 2 miliony let
- 32) plutonium (Pu) - radioaktivní jed; pro výrobu jaderných zbraní; jaderné palivo